

Adam Golański*, Karolina Kot**, Seweryn Rzepecki

Wyniki archeologicznych badań wykopaliskowych na stanowisku 33 w Czólnowie, gm. Myślibórz, woj. zachodniopomorskie

Abstract

Golański A., Kot K. and Rzepecki S. 2013. Results of archaeological excavations at the site Czólnów 33, Myślibórz commune, zachodniopomorskie voivodeship. *Raport 8*, 81-88.

The article deals with the results of excavations carried out at the site Czólnów 33 (AZP 40-09/136), Myślibórz commune, zachodniopomorskie voivodeship. The investigations resulted in revealing a settlement of the Lusatian culture, which functioned mainly in the younger and later periods of the Bronze Age.

Keywords: West Pomerania, Bronze Age, Lusatian culture, settlement

Prezentowane stanowisko znajdowało się w pasie przebiegu drogi S-3 na odcinku Szczecin-Gorzów. W 2006 roku przeprowadzono rozpoznawcze badania sondażowe, w związku z planowaną budową drogi S-3. Konsekwencją tych działań były badania wykopaliskowe prowadzone przez Fundację Uniwersytetu Łódzkiego (w 2007 i 2008 roku). Badany obszar objął powierzchnię 152, 79 ara.

Stanowisko Czólnów 33 (AZP 40-09/136) położone było na ternie gminy Myślibórz, w woj. zachodniopomorskim, w centralnej części Pojezierza Myśliborskiego (Ryc. 1). Według współczesnej pokrywy glebowej prezentowane stanowisko jest zlokalizowane na glebach piaskowych różnych typów genetycznych powstałych na podłożu piasków luźnych i słabo gliniastych lekkich, mocnych oraz pyłów ilastych i zwykłych¹. Cechą charakterystyczną tego terenu są licznie występujące wzgórza morenowe (Kondracki 1998, 69). Omawiana część Pojezierza stanowi obszar o dogodnych warunkach naturalnych dla rozwoju osadnictwa nie tylko obecnie, ale prawdopodobnie również w pradziejach. Przemawiają za tym nie tylko urodzajne i różnorodne gleby, ale także dobre warunki hydrologiczne, które dzięki występowaniu

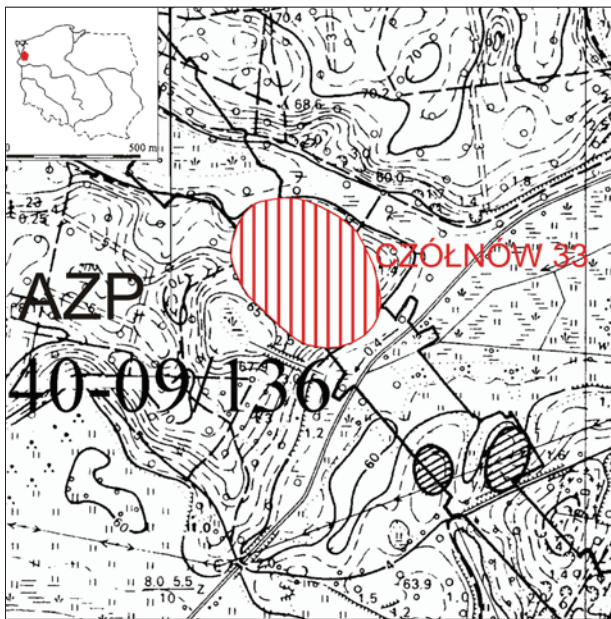
licznych jezior pozwalały na rybołówstwo, a na terenach wilgotnych umożliwiały prowadzenie upraw ogrodowych. Nie bez znaczenia był sprzyjający klimat oraz rzeźba terenu, dzięki której w zagłębieniach bezodpływowych i w dnach dolin rzecznych ludzie mogli wypasać zwierzęta. Te okoliczności pozwalały w różnorodny sposób wykorzystywać środowisko w celu zaspokojenia potrzeb żywieniowych i gospodarczych.

W trakcie badań zarejestrowano 18 428 fragmentów ceramiki oraz 421 obiektów nieruchomych związanych z osadnictwem ludności kultury lużyckiej, a przypisanych różnym typom działalności gospodarczej (Ryc. 2).

Do grupy obiektów mieszkalno-gospodarczych wchodziły w skład jamy nieznacznie zagłębione oraz zagłębione. W pierwszej kategorii znalazły się obiekty A21 (Ryc. 3) oraz B47. Wyróżniały się sporymi wymiarami (A21: dł. 326 cm, szer. 140 cm, gł. 42 cm; B47: dł. 380 cm, szer. 140 cm, gł. 40 cm) oraz względnie regularnym kształtem. Oprócz płasko uformowanych den, w zarysach obu profili zaobserwowano płaskodenne obniżenie. Do zbioru jam mieszkalno-gospodarczych zagłębionych wytypowano obiekty: A193, B3 oraz E70. Jedynym wyróżniającym je szczegółem była większa

* „PBA Adam Golański”, ul. Tuszyńska 88, 93-368 Łódź, e-mail: adamgolanski@tlen.pl

** Fundacja Uniwersytetu Łódzkiego, ul. Lumumby 1/3, 91-404 Łódź, e-mail: kot.karolina@op.pl

Ryc. 1. Czółnow, stan. 33, gm. Myślibórz, woj. zachodniopomorskie. Położenie stanowiska

Fig. 1. Czółnow, site 33, Myślibórz commune, zachodniopomorskie voivodeship. Location of the site

miąższość wypełnisk, która wahała się od 60 cm do 112 cm. Wśród pozostałych funkcjonalnie określonych jam wyróżniono obiekty zasobowe posiadające płaskie dna. W ich wypełniskach nie zanotowano śladów po działalności gospodarczej (Ryc. 3:A14) – brak palenisk, ognisk, itp. (Krzyszowski 2006). Niekiedy w profilu widoczny był rodzaj obniżenia, będący reliktem zejścia do spizarni (Ryc. 3:A59); produkcyjne, które charakteryzowały się wyraźną pozostałością węgla drzewnych i spalenizny w spągu, natomiast głównym wypełniskiem była inna warstwa, zalegająca w wyższych partiach obiektu (Ryc. 3:E55). Posiadały różnorodne kształty profili, od niekorywanych, przez workowate, do nieregularnych. Niekiedy zachowały się pozostałości ognisk ulokowanych w ich spągach. Mogły one być wykorzystywane do suszenia ziarna lub wędzenia mięsa (Niesiołowska-Hoffmann 1963, 73; Uciechowska-Gawron 2006, 214). Z zapleczem produkcyjno-gospodarczym prezentowanej osady związane były również liczne paleniska, ogniska oraz piec kopułowy (Ryc. 3:E100). Oprócz wymienionych obiektów na stanowisku rozpoznano także dołki posłupowe, które nie tworzyły układów konstrukcyjnych, a ponadto skupiska ceramiki.

Wśród zadokumentowanych jam uwagę zwracał obiekt B165 (Ryc. 4) zlokalizowany w północnej części stanowiska. Oprócz silnie rozdrobnionej ceramiki oraz nielicznie zalegających przy spągu kamieni w stropie znajdował się ludzki szkielet. Został on złożony na prawym boku na osi północ-południe. Dolna część szkieletu nie zachowała się ponieważ obiekt został zniszczony

w partii północnej. Na podstawie analizy antropologicznej określono płeć: kobieta (?) oraz wiek: *Maturus*².

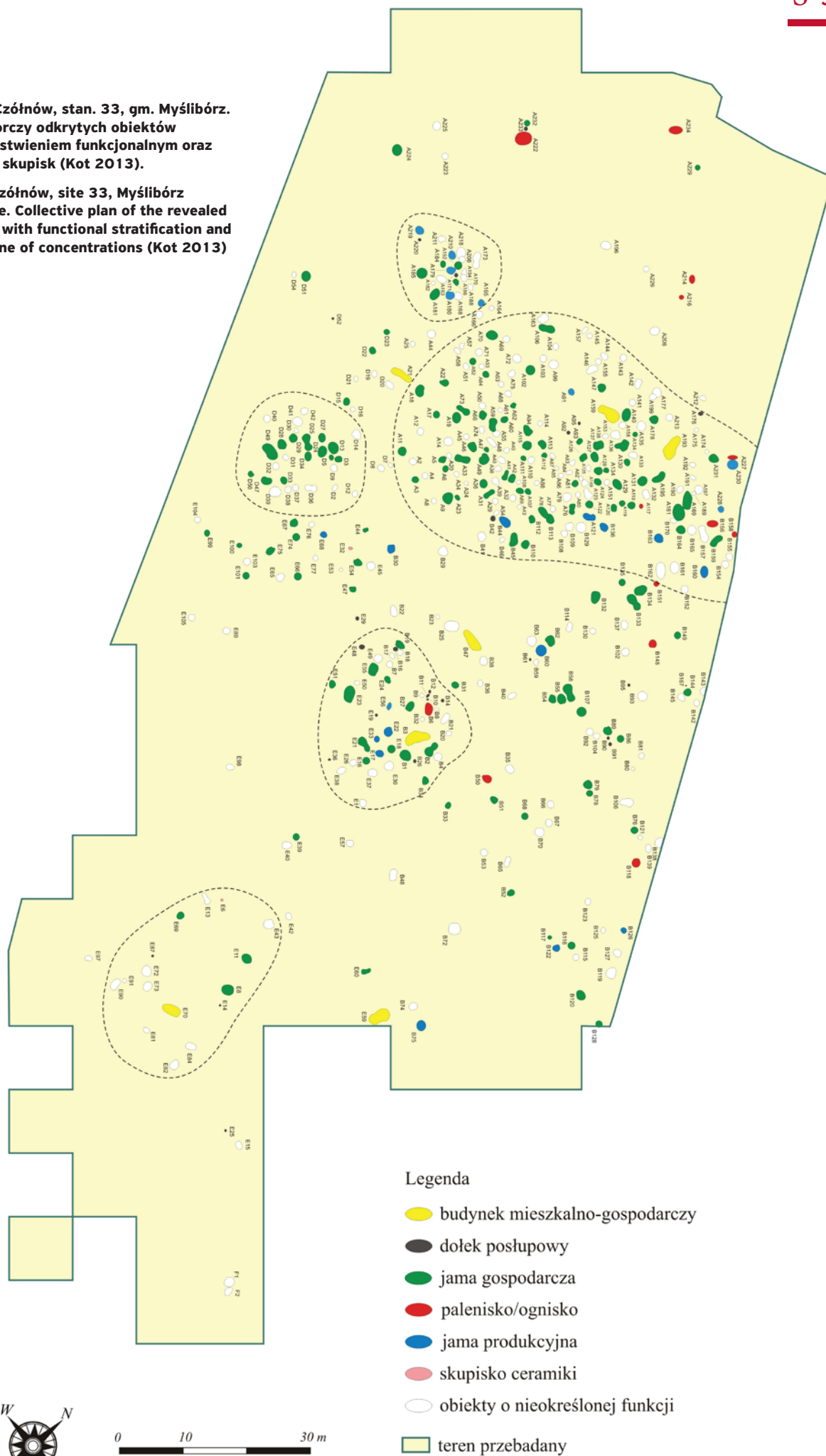
Zarówno lokalizacja owego obiektu (wewnątrz struktury osady) oraz brak elementów charakterystycznych dla pochówków (dary grobowe) sugeruje, iż nie mamy tu do czynienia z tradycyjnie rozumiany pochówkiem lecz rodzajem ofiary (?). Niewykluczone, że ciało zostało złożone w stropie wtórnie użytej jamy o charakterze gospodarczym (Kot 2013, 71, 72).

Pomimo trudności w odczytaniu przestrzennej organizacji osady, na podstawie analizy rozplanowania obiektów można pokusić się o wyróżnienie pięciu głównych koncentracji jam. Największa z nich znajdowała się w północnej części stanowiska i skupiała większość obiektów związanych z osadnictwem kultury łużyckiej. Wśród nich wyróżniono dwie zagłębione jamy mieszkalno-gospodarcze, wokół których rysował się niewielki pas niezagospodarowanej przestrzeni. Natomiast od południa graniczyły z jamami zasobowymi i w mniejszym stopniu z gospodarczymi i paleniskami. W stosunku do ww. skupiska, od południowego zachodu, południa i południowego wschodu grupują się trzy znacznie mniejsze koncentracje złożone z analogicznych, jak poprzednio, obiektów. Z tą różnicą, iż pierwsze dwa skupiska to jamy gospodarcze lub produkcyjne i gospodarcze. A jedynie skupisko południowe posiadało jamę o charakterze mieszkalno-gospodarczym. Ślady piątej, mniej zwartej, kumulacji jam („zagroda”?) znajdowały się na południowym wschodzie od omówionych wcześniej skupisk. Tak więc na peryferiach skupisk jam wyznaczających gospodarczą przestrzeń osady mogły występować obiekty tworzące „zagrody”. Pomędzy wspomnianymi zgrupowaniami rejestrowano relikty osadnictwa kultury łużyckiej rozlokowane w mniejszym natężeniu (Kot 2013, 264).

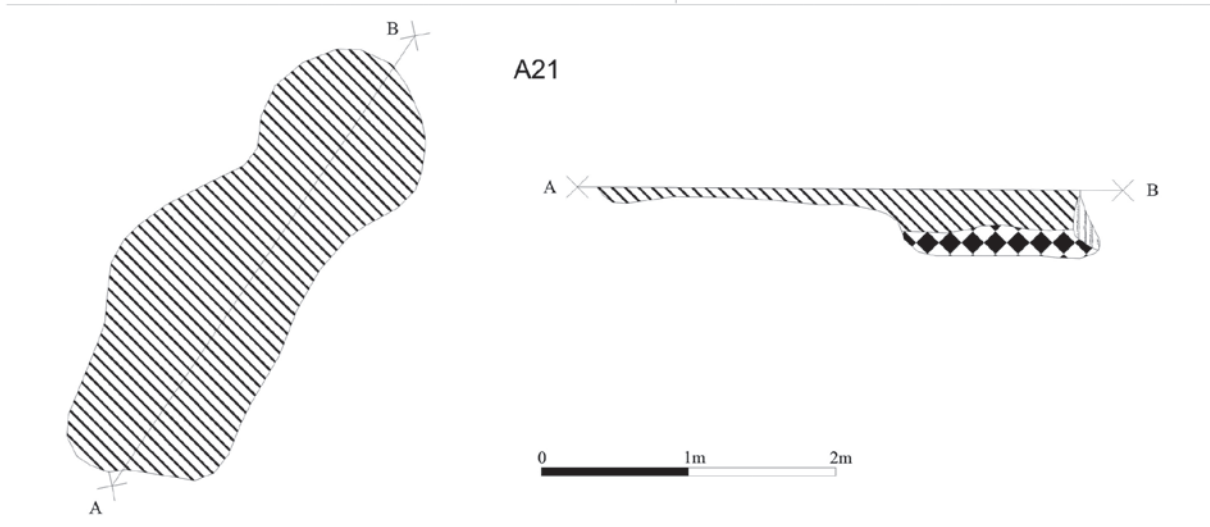
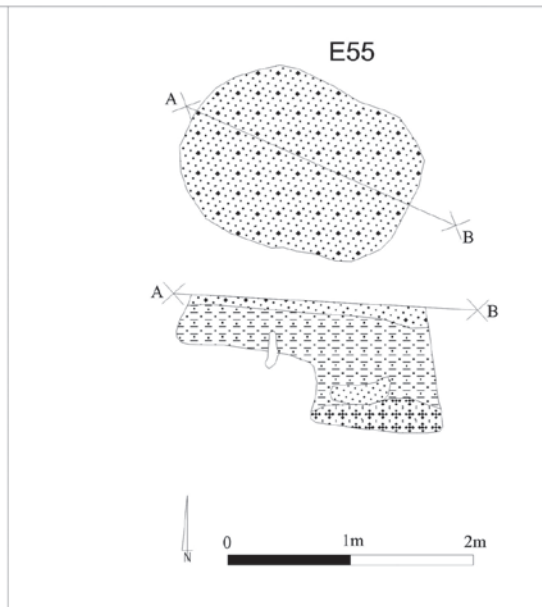
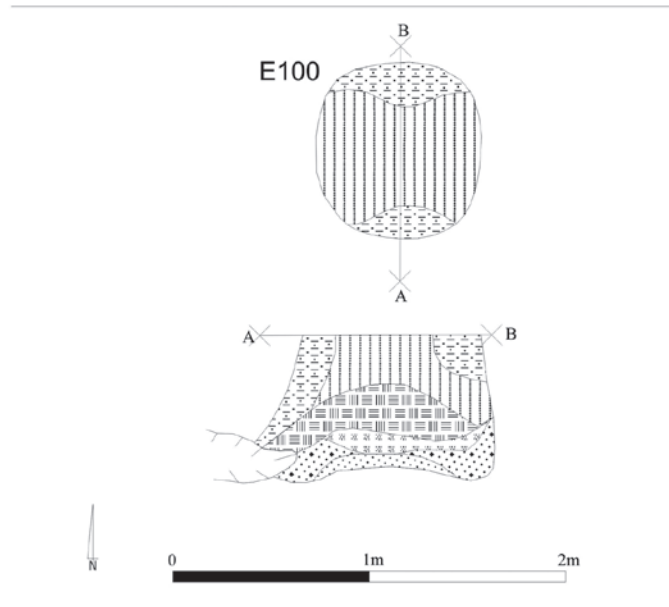
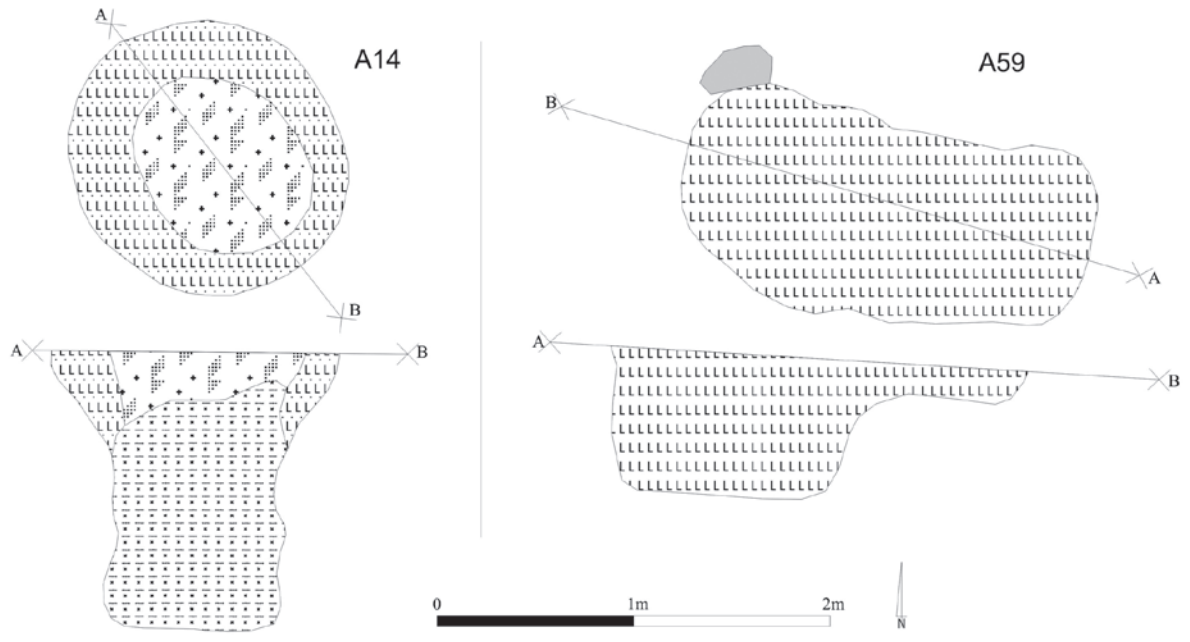
Jedynym elementem pozwalającym określić chronologię stanowiska była ceramika naczyniowa. Zgromadzony materiał prezentował dosyć liczny zbiór form naczyń. Licznie występowały garnki ze schropowaną powierzchnią i o esowatym profilu (Ryc. 5:a). Niewykluczone, że były zaopatrzone w jedno lub dwa ucha. Taka forma naczyń występowała pod koniec epoki brązu i we wczesnym okresie żelaza (Kowalska, Kowalski 2009, 108, 109). Zbliżone naczynia odnaleziono na osadzie w Pyrzycach, gm. *loco*, woj. zachodniopomorskie, gdzie zostały powiązane z okresem HaC (Dworaczyk 2004, 123, 124). Najliczniejszą grupę stanowią misy (Ryc. 5:b-f). Płytkie, szerokootworowe misy z brzegiem wyprowadzonym na zewnątrz są ogólnie związane z IV i V okresem epoki brązu (Ryc. 5:b, c), a okazy zaopatrzone w uszko (Ryc. 5:c) z IV okresem

Ryc. 2. Czóńów, stan. 33, gm. Myślibórz.
Plan zbiorczy odkrytych obiektów
z rozwarstwieniem funkcjonalnym oraz
zarysem skupisk (Kot 2013).

Fig. 2. Czóńów, site 33, Myślibórz
commune. Collective plan of the revealed
features with functional stratification and
the outline of concentrations (Kot 2013)

0 10 30 m

Ryc. 3. Czółnów, stan. 33, gm. Myślibórz, woj. zachodniopomorskie. Obiekty kultury łużyckiej. Legenda: (a) średnio zbielicowana próchnica z domieszką piasku i gliny; (b) słabo zbielicowana próchnica z niewielką domieszką spalenizny; (c) spalenizna z niewielką domieszką słabo zbielicowanej próchnicy; (d) średnio zbielicowana próchnica; (e) średnio zbielicowana próchnica z domieszką piasku; (f) słabo i średnio zbielicowana próchnica; (g) warstwa rozdrobnionej polepy z domieszką piasku; (h) warstwa popiołu z niewielką domieszką średnio zbielicowanej próchnicy; (i) piasek z domieszką silnie zbielicowanej próchnicy; (j) piasek z domieszką średnio zbielicowanej próchnicy; (k) spalenizna z domieszką piasku; (l) glina z domieszką średnio zbielicowanej próchnicy; (m) słabo zbielicowana próchnica; (n) silnie zbielicowana próchnica

Fig. 3. Czółnów, site 33, Myślibórz commune, zachodniopomorskie voivodeship. Features of the Lusatian culture. Legend: (a) moderately podzolized humus with an addition of sand and clay; (b) weakly podzolized humus with a small addition of burnt material; (c) burnt material with a small addition of weakly podzolized humus; (d) moderately podzolized humus; (e) moderately podzolized humus with an addition of sand; (f) weakly and moderately podzolized humus; (g) layer of scattered pugging with an addition of sand; (h) layer of ash with an addition of moderately podzolized humus; (i) sand with an addition of heavily podzolized humus; (j) sand with an addition of moderately podzolized humus; (k) burnt material with an addition of sand; (l) clay with an addition of moderately podzolized humus; (m) weakly podzolized humus; (n) heavily podzolized humus

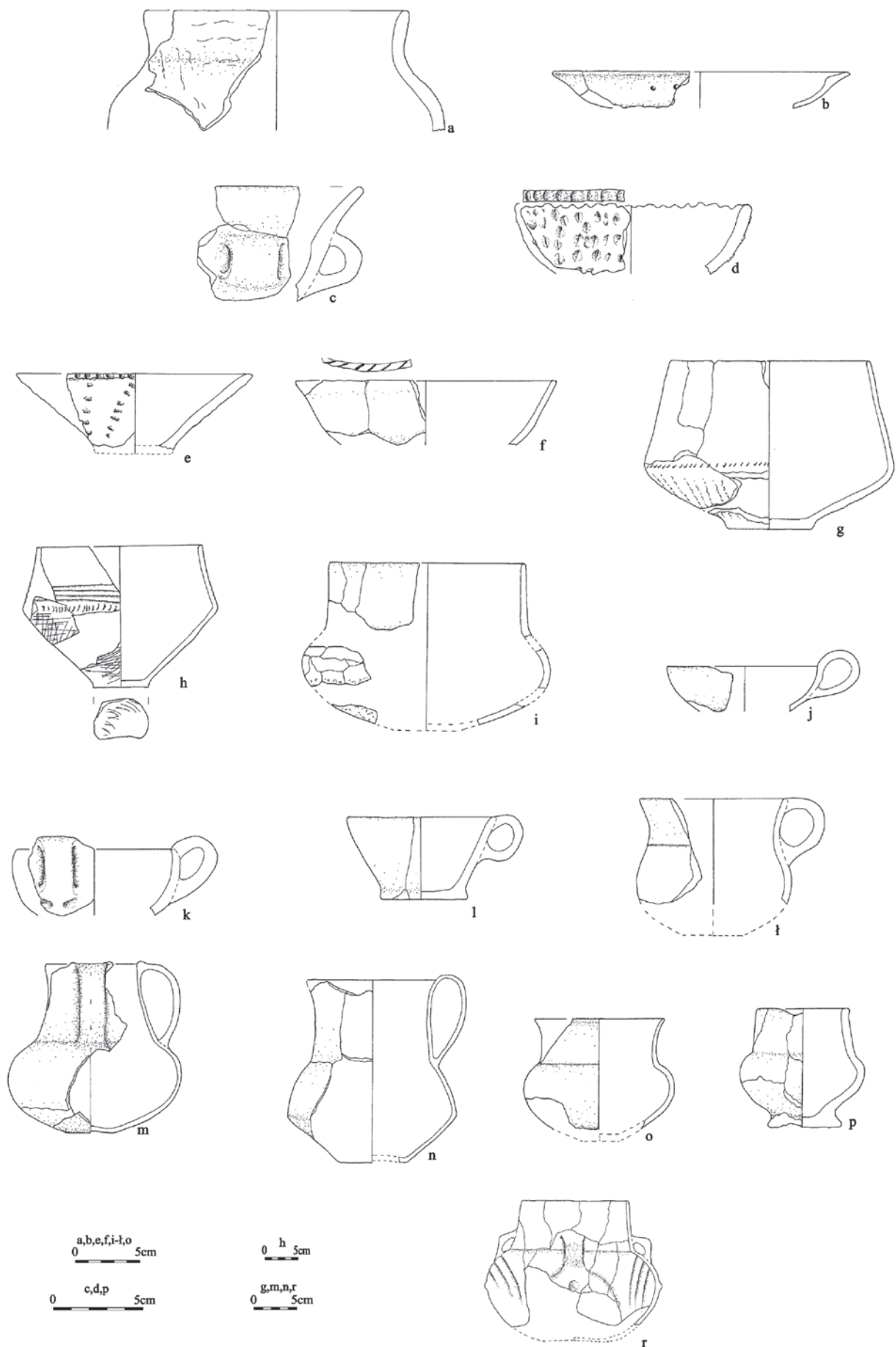
epoki brązu (Krzyszowski 1998, 228, 231). Misy w kształcie wycinka kuli są przeważnie zdobione odciskami paznokciowymi oraz karbowaną krawędzią (Ryc. 5:d). Karbowanie krawędzi wylewu w powiązaniu z morfologią naczynia nie pozwala na precyzyjne datowanie, stąd szerokie rany chronologiczne od IV okresu epoki brązu po wczesny okres lateński włącznie (Krzyszowski 1998, 228). Analogicznie zdobione były misy stożkowate, na których zaobserwowano również nacinanie krawędzi (Ryc. 5:e, f). Stanowiska z analogicznymi formami są datowane na koniec epoki brązu (Dworaczyk 2004, 131). Naczynia dwustozkowate na największej wydętości brzuśca zostały ozdobione ornamentem paznokciowym, a poniżej schropowacone (Ryc. 5:g) bądź ozdobione wielokierunkowymi liniami rytmami (Ryc. 5:h). Kolejną wyróżnioną formą są wazy z prostą, cylindryczną szyją i wyraźnym baniastym brzuścem, który poniżej największej wydętości został schropowacony (Ryc. 5:i). Wszystkie naczynia zaliczone do grupy czerpaków zostały zaopatrzone w ucho mniej lub bardziej wysunięte ponad krawędź. Można wyróżnić czerpaki w kształcie wycinka kuli z uchem wyciągniętym ponad krawędź (Ryc. 5:j, k) oraz w kształcie odwróconego stożka z taśmowatym uchem i wyodrębnionym dnem (Ryc. 5:l). Wszystkie okazy należące do kubków posiadają esowaty profil, niezdobiony i beczułkowaty brzusiec (Ryc. 5:ł). Naczynia o wyraźnym baniastym brzuścu przechodzące w lekko łukowatą szyję, gdzie miejsce styku szyi i brzuśca zostało wyraźnie

Ryc. 4. Czółnów, stan. 33, gm. Myślibórz, woj. zachodniopomorskie. Obiekt kultury łużyckiej B165 i odkryty w nim szkielet ludzki

Fig. 4. Czółnów, site 33, Myślibórz commune, zachodniopomorskie voivodeship. Feature of the Lusatian culture B165 and a human skeleton revealed therein

podkreślone, zostały określone jako czarki (Ryc. 5:o). Powyższe naczynia posiadają analogiczną tektonikę, jak omawiane wcześniej kubki. Amfora miała brzusiec zdobiony guzkami obwiedzionymi kanelurami. W miejscu przejścia szyi w brzusiec znajdowały się wałeczkowate uszka (Ryc. 5:r). Wśród dzbanów można wyróżnić naczynia z cylindryczną szyją, z lekko wychyloną wylewem, która przechodzi w baniasty brzusiec (Ryc. 5:m)

Ryc. 5. Czólnów, stan. 33, gm. Myślibórz, woj. zachodniopomorskie. Wybór ceramiki kultury łużyckiej

Fig. 5. Czólnów, site 33, Myślibórz commune, zachodniopomorskie voivodeship. Selection of ceramics of the Lusatian culture

oraz naczynia posiadające lejkowatą szyję o wychylonym wylewie, przechodzącą w dwustożkowaty brzusec (Ryc. 5:n). W obu przypadkach naczynia posiadają duże taśmowate ucha. Na stanowisku wystąpiła również forma będąca miniaturową formą wazy (Ryc. 5:p).

Wyróżnione formy ceramiki w większości można zsynchronizować z IV i V okresem epoki brązu. W nielicznych przypadkach okres występowania form naczyń był długotrwały i sięgał okresu halsztackiego C i D oraz lateńskiego (czerpaki, wazy). Czas intensywnego rozwoju osadnictwa na stanowisku Czółnow 33 należy zatem łączyć z IV i V okresem epoki brązu ale niewykluczone, że osadnictwo przeżywało się tu jeszcze na początku epoki żelaza.

Szerokopłaszczyznowe badania stanowiska 33 w Czółnowie, gm. Myślibórz w znacznym stopniu przyczyniły się do uzupełnienia obrazu osadnictwa kultury łużyckiej w obrębie wschodniej części Pojezierza Myśliborskiego. Wspomniany rejon obfituje w osadnictwo związane z tą kulturą. Najsilniejszy rozwój osadnictwa łużyckiego ma miejsce w IV i V okresie epoki brązu, kiedy to zaczynają kształtować się lokalne skupiska osadnicze (Ostoja-Zagórski 1982, 103 i nast.; Bukowski 1998, 188, 191, 192). Jedno z takich skupisk znajdowało się wzdłuż linii Odry, właśnie na obszarze Pojezierza

Myśliborskiego. W tym rejonie duże znaczenie odgrywała rzeka Myśła łącząc tereny przełomu Odry, ziemi lubuskiej i Wielkopolski (Bukowski 1998, 192, 193). O ile ślady bytności związane jedynie z późną epoką brązu nie należą do licznych to relikty osadnictwa począwszy od IV okresu epoki brązu po wczesną epokę żelaza należą do najczęściej rejestrowanych. Ciągłość zasiedlenia jest szczególnie widoczna w ceramice. Większość analizowanych form i ornamentów charakteryzuje się długim czasem użytkowania, co w dużym stopniu uniemożliwia dokonania jednoznacznych kwalifikacji taksonomiczno – chronologicznych. Można zauważyć, że mamy do czynienia z mozaiką, częściowo współczesnych sobie, form i ornamentów naczyń. Uchwycone ślady osadnictwa pozwalają na wyróżnienie kilku większych skupisk osadniczych poza którymi można zauważyć luźno rozlokowane pojedyncze punkty osadnicze. Ludność preferowała obszary w sąsiedztwie cieków wodnych lub w niewielkim od nich oddaleniu (Kot 2013, 199, 299, 300).

PRZYPISY

- 1 Na podstawie mapy glebowo-rolniczej w skali 1: 100 000 Instytutu Uprawy Nawożenia i Gleboznawstwa w Puławach
- 2 Analiza specjalistyczna wykonana dzięki uprzejmości dr Alicji Śmiszkiewicz-Skwerskiej z Katedry Antropologii Uniwersytetu Łódzkiego.

Bibliografia

- Bukowski Z. 1998. *Pomorze w epoce brązu w świetle dalekosiężnych kontaktów wymiennych*. Gdańsk.
- Dworaczyk M. 2004. *Ceramika naczyniowa kultury łużyckiej z Pyrzyc. Materiały Zachodniopomorskie*. Nowa Seria 1, z. 1. Szczecin, 123-132.
- Kondracki J. 1998. *Geografia fizyczna Polski*. Warszawa.
- Kot K. 2009. *Osadnictwo kultury łużyckiej*. W: L. Domańska, S. Rzepecki (red.), *Opracowanie wyników archeologicznych badań ratowniczych na stanowisku 33 w Czółnowie, gm. Myślibórz (NR S3-75)* (niepublikowana praca w archiwum NID). Łódź.
- Kot K. 2013. *Osadnictwo kultury łużyckiej w późnej epoce brązu i wczesnej epoce żelaza we wschodniej części Pojezierza Myśliborskiego*. (niepublikowana praca doktorska w Bibliotece Uniwersytetu Łódzkiego). Łódź.
- Kowalska A.B., Kowalski K. 2009. *Osada ludności kultury łużyckiej w Wartowie (gmina Wolin)*. W: H. Paner, M. Fudziński (red.), *XVI Sesja Pomorzoznawcza 1, Acta Archaeologica Pomoranica 3*. Szczecin, 107-117.
- Krzyszowski A. 1998. *Św. Wojciech, st. 10, gm. Międzyrzecz, GAZ nr 57 AZP 51-15:28*. W: R. Schild, J. Bednarczyk, A. Buko, M. Chłodnicki, L. Czerniak, J. Gąsowski, M. Gierlach, A. Koško, T. Makiewicz, R. Mazurowski, T. Poklewski, K. Walenta (red.), *Archeologiczne badania ratownicze wzdłuż trasy gazociągu tranzytowego 1, Ziemia Lubuska*. Poznań, 199-240.
- Krzyszowski A. 2006. *Wyniki badań wykopaliskowych na wielokulturowej osadzie w Międzyrzeczu (stan. 78) w woj. lubuskim*. W: S. Groblica, A. Jaszewska (red.), *Biblioteka Archeologii Środkowego Nadodrza 2, z. 3*. Zielona Góra, 7-103.
- Niesiołowska-Hoffmann A. 1963. *Ze studiów nad budownictwem plemion kultury łużyckiej*. *Slavia Antiqua*. Poznań, 25-126.
- Ostoja-Zagórski J. 1982. *Przemiany osadnicze, demograficzne i gospodarcze w okresie halsztackim na Pomorzu*. Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź.
- Uciechowska-Gawron A. 2006. *Osadnictwo łużyckie i wczesnośredniowieczne na stanowisku Św. Wojciech nr 17*. W: W. S. Groblica, A. Jaszewska (red.), *Biblioteka Archeologii Środkowego Nadodrza 2, z. 3*. Zielona Góra, 213-262.

Summary

Adam Golański, Karolina Kot, Seweryn Rzepecki

Results of archaeological excavations at the site Czólnów 33, Myślubórz commune, zachodniopomorskie voivodeship

The presented site was located on the route of the S-3 road (Szczecin-Gorzów). In 2008 it was investigated by the National Museum in Szczecin upon the commission from the General Directorate for National Roads and Motorways. The site Czólnów 33 (AZP 40-09/136) was located in the

Myślubórz commune in the zachodniopomorskie voivodeship, in the central part of the Myślubórz Lakeland. The excavations revealed 30 218 fragments of ceramics and 508 features connected with the settlement of the Lusatian culture, and related to various types of household activity. The analysis of the acquired ceramic material provides the basis to date the time of the settlement's operation to the 4th and the 5th period of the Bronze Age, even though it cannot be excluded that settlement was present here still at the beginning of the Iron Age.

■